

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ АКЦЕНТУАЦІЙ ХАРАКТЕРУ НА АГРЕСИВНІСТЬ ПІДЛІТКІВ

Нижник А. А.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

niznik2103@gmail.com

Кризи, що відбуваються у політичному, економічному, культурному житті України в останнє десятиріччя, негативно впливають на міжособистісні відносини у нашому суспільстві. Дестабілізація економіки, спад виробництва, руйнування старої системи цінностей, зниження життєвого рівня значної частини населення країни відбивається на психологічному самопочутті людей, породжуючи внутрішні конфлікти, напругу, агресію, а іноді й жорстокість (Ассінгер [1], Басс [2; 14], Белей [3], Берон, Ричардсон [4], Налчаджян [10] та ін.). Статистика свідчить про зростання злочинів, хуліганських дій, що здійснюються підлітками та молоддю. Частими стали прояви демонстративно-зухвалої поведінки, цинізму, негативізму по відношенню до дорослих.

У зв'язку з цим для сучасного етапу розвитку суспільства пріоритетним є формування підростаючого покоління з активною життєвою позицією, здатного до особистісного волевиявлення у неагресивний, толерантний спосіб (Еріксон [13], Моргун [9; 11], Седих [11] та ін.). Саме тому, у психолого-педагогічній науці особливу актуальність набули експериментальні дослідження, спрямовані на пошук засобів попередження та зменшення проявів агресії у школярів підліткового віку.

Причини агресивної поведінки можуть бути різноманітними. Одним із важливих чинників виступають акцентуації характеру, які виявляються у деформації в розвитку й задоволенні потреб, моральних переконань, безвідповідальності, відсутності почуття обов'язку, нездатності прийняти самостійне рішення й підтвердити слова справою, психічних патологіях, а також упередженому оціночному ставленні, нещирості, цинізмі оточуючих, їх душевній глухоті й сліпоті тощо (Леонгард [7], Лічко [8] та ін.). Психологи встановили деякі фактори, які формують агресивну поведінку: психологічна атмосфера в сім'ї, умови шкільного навчання, вплив знайомих, фізичний розвиток, спадковість тощо (Зимелева [5], Кравчук [6], Чаговець [12] та ін.).

Отже, актуальність дослідження полягає в необхідності виявлення особливостей впливу акцентуацій характеру підлітків на формування їх агресивної поведінки.

Мета дослідження – дослідити особливості впливу акцентуацій характеру підлітків на формування їх агресивної поведінки.

Відповідно до мети дослідження можна визначити наступні його завдання:

1) дати теоретичний аналіз проблеми вивчення особливостей впливу акцентуацій характеру на агресивність підлітків;

2) обґрунтувати комплекс методик психодіагностики акцентуацій характеру і агресивності особистості;

3) вивчити структуру акцентуацій характеру у підлітковому віці;

4) дослідити особливості прояву різних форм агресивності у підлітків;

5) проаналізувати співвідношення форм агресивності підлітків у залежності від властивих їм акцентуацій характеру.

Об'єктом дослідження є психологічні особливості особистості в підлітковому віці.

Предмет дослідження – взаємозв'язок типів акцентуацій характеру з рівнем агресивності у підлітковому віці.

Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети, перевірки гіпотези використано загальнонаукові методи теоретичного рівня (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення науково-теоретичних та емпіричних даних), методи емпіричного дослідження (тестування, опитування) та методи статистичної обробки даних (критерій χ^2 – Пірсона).

До комплексу методик увійшли: Патохарактерологічний діагностичний опитувальник (ПДО, за А. Є. Лічком [8]); методика «Дослідження агресивності» (за А. Бассом – А. Даркою [14]) (в адаптації А. К. Осницького); тест «Оцінка агресивності у відносинах» (за А. Ассінгером [1]).

Дослідження було проведено в Полтавській гімназії № 13 м. Полтави в лютому 2021 року. Нами була сформована вибірка, до якої увійшли 92 підлітка (61 дівчина та 31 хлопець).

Вираженість акцентуацій характеру серед досліджуваних підлітків. Для досліджуваних переважно властиві такі акцентуації характеру, як сенситивна (47%), лабільна (46%), шизоїдна (43%) гіпертимна та істероїдна (по 41% досліджуваних). Водночас, циклотимний, астено-невротичний, психастенічний, епілептоїдний, нестійкий та конформний типи акцентуації властиві досліджуваним меншою мірою, оскільки їх вираженість коливається від 13% до 27% опитаних підлітків, що не є значимим.

Структура високих рівнів агресивності підлітків. Найбільш вираженими проявами агресивності серед підлітків є вербальна та фізична агресія, високий рівень вираження яких властивий відповідно 65% та 59% досліджуваних. Найменш вираженими є почуття провини

(властиве 25% дітей), підозрілість (33%), образа (35%), негативізм (37%) та роздратування (39%). Серед підлітків непряма агресія виражена на середньому рівні.

Щодо впливу акцентуацій на агресивність підлітків звернемося до *табл. 1*.

Таблиця 1 – Ранговий розподіл домінуючих форм агресивності у підлітків із найбільш поширеними типами акцентуацій характеру (n – кількість осіб / у %)

Тип акцентуацій	Гіпертимний 16/100%	Епілептоїд. 8/100%	Лабільний 7/100%	Істероїдний 5/100%
Ранг агресивн.				
I	вербальна агресія 12/75%	негативізм 6/75%	агресія у відносинах 5/71%	негативізм 4/80%
II	агресія у відносинах 11/69%	вербальна агресія 5 / 62%	вербальна / фізична агресія по 4/57%	<u>роздратування</u> 3/60%
III	<i>непряма агресія</i> 10 / 62%			

Як бачимо на *табл. 1*, жоден ранговий розподіл форм агресивності, що властивий 4-м провідним за частотою акцентуаціям характеру підлітків, не повторюється. Найбільш поширеною виявилася **вербальна агресія**, що властива 3-м типам акцентуацій (гіпертимному, епілептоїдному і лабільному). Притаманні 2-м типам акцентуацій: **агресія у відносинах** (лабільному і гіпертимному типам) та негативізм (епілептоїдному та істероїдному типам). Властиві 1-му типу акцентуацій такі форми агресії: *непряма агресія* – гіпертимному типу, *фізична агресія* – лабільному типу та *роздратування* – істероїдному типу акцентуацій.

Також, визначено, що підлітки, які характеризуються вираженими шизоїдним, істероїдним та нестійким типами акцентуацій характеру, більше агресивні та вороже налаштовані у спілкуванні з оточуючими. Натомість, підлітки, для яких притаманні ознаки сенситивної акцентуацій характеру, менш агресивні у спілкуванні з однолітками.

Отримані дані дозволяють зробити наступні висновки:

1. Прояви агресивності підлітків формуються, зокрема, під впливом акцентуацій характеру. Підлітки, яким властиві акцентуації характеру, більш агресивні, ніж підлітки, яким акцентуації не властиві.

2. Для дослідження особливостей акцентуацій характеру та форм агресивності ми використовували комплекс методик: Патохарактерологічний діагностичний опитувальник; методику

«Дослідження агресивності»; методику «Оцінка агресивності у відносинах».

3. Визначено, що підліткам переважно властиві такі акцентуації характеру, як гіпертимна, лабільна, сенситивна, шизоїдна та істероїдна. Менше виражені – циклотимна, астено-невротична, психастенічна, епілептоїдна, нестійка та конформна.

4. Переважаючою формою агресії є вербальна, більше половини досліджуваних схильні проявляти фізичну агресію. Біля половини підлітків демонструють комунікативну агресивність. Такі підлітки можуть бути неврівноваженими та жорстокими у стосунках із оточуючими. Також, для 23% досліджуваних властива помірна агресивність у стосунках із однолітками. Окрім цього, для 32% досліджуваних властива виражена дружелюбність у контактах з оточуючими, вони не схильні проявляти агресію у будь-яких її формах, налаштовані на сприйняття особистості партнера по спілкуванню як цінності.

5. Жоден ранговий розподіл форм агресивності, що властивий 4-м провідним за частотою акцентуаціям характеру підлітків, не повторюється. Це свідчить про вплив акцентуацій характеру на форми агресивності підлітків.

Результати емпіричного дослідження можуть бути використані у роботі практичного психолога, спрямованій на зменшення проявів агресивної поведінки підлітків, пов'язаних із певним типом акцентуацій характеру.

Література:

1. Ассінгер А. Тест оцінювання агресивності у стосунках. *Персонал*. К., 2007. № 6. С. 83-85.
2. Басс А. Агрессия : Моногр. / пер. с англ. СПб. : Речь, 2000. 348 с.
3. Белей М.Д. Психологічна сутність агресії та її вплив на девіантну поведінку підлітків: Метод. реком. Івано-Франківськ: ПП Бойчук А. Б., 2019. 102 с.
4. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия: Моногр. / пер. с англ. СПб. : Питер, 2001. 352 с.
5. Зимелева З. А. Агрессивное поведение подростков и личность родителей. *Психологическая наука и образование*. 2001. № 4. С. 48-56.
6. Кравчук С. Л. Особливості агресивних проявів дитини залежно від міжособистісних стосунків із батьками. *Вісник Київ. націон. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка*. 2000. Вип.9. С. 35-38.
7. Леонгард К. Акцентуированные личности / пер. с немец. Р.-на Д., 1997. 316 с.
8. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков / 2-е изд., доп. и перераб. Л.: Медицина, 1983. 256 с.

9. Моргун В.Ф. Психологічна характеристика підлітка та юнака в багатовимірній теорії особистості. *Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці*. Навч. пос. / [Н. О. Гончарова, Ю. Л. Горбенко, Ю. І. Калюжна та ін.]; за ред. К. В. Седих. Полтава : Астроя, 2018. С. 80-88.
10. Налчаджян А. А. Агрессивность человека. Моногр. СПб. : Питер, 2007. 736 с.
11. Седих К. В., Моргун В. Ф. Делінквентний підліток : Навч. пос. 3-е вид., доп. Полтава, 2019. 272 с.
12. Чаговец Л. М. Психологічні особливості агресивності підлітків. *Психолог*. К., 2004. № 15. С. 26-32.
13. Эриксон Э. Детство и общество : Моногр. / пер. із англ. СПб., 1996. 386 с.
14. Buss A. H., Perry M. The Aggression Questionnaire [Text]. *J. Person. Soc. Psychology*. 1992. № 63. P. 452-459.

УДК 376-056.264-053.5:373.3

ТРУДНОЩІ ОВОЛОДІННЯ НАВИЧКАМИ СПІЛКУВАННЯ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ

Олефір О. І.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

olga.olefir@ukr.net

Реальним фактором останнього десятиріччя є збільшення кількості дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку (далі ПМР), зумовленого ураженнями центральних і периферичних відділів мовленнєвого аналізатору та екологічними проблемами. В контексті проблеми сучасної логопедії дослідники (Р. А. Левіна, Н. О. Нікашина, Є. Ф. Собонович, Л. Ф. Спірова, В. В. Тарасун, Г. А. Чиркіна, М. К. Шеремет) зазначають, що логопедична робота з дітьми з порушеннями мовлення у загальноосвітніх закладах включає збагачення словника, вдосконалення граматичної будови мовлення, формування потреби у спілкуванні та розвиток комунікативних навичок у різних формах зв'язного мовлення [5]. Порушення мовленнєвого розвитку негативно впливають на формування всіх компонентів мовленнєвої системи, ускладнюють оволодіння новими шкільними знаннями та спілкування в цілому. Насамперед, порушується сфера спілкування дітей з однолітками та дорослими.

Аналіз наукових досліджень свідчить про особливу увагу вітчизняних та зарубіжних учених (Л. С. Виготського, О. Є. Грибової, Д. Б. Ельконіна, С. В. Коноплястої, М. І. Лісіної, І. В. Мартиненко,